

DEN LÆRDE LANDSDOMMER
CHRISTIAN HERMANN HELWERSKOV
OG HANS MANUSKRIPTER

AF

JOHS. E. TANG KRISTENSEN

I Hørdum kirke i Thyland hænger i skibet to epitafier. På det ene læses bl. a.: „Her ovenfor under gulvet i koret udi den første kiste fra sønder side hviler den i livet højædle og velbyrdige frue, nu hos gud salige Hedewig von Itzen, barnefødt i Stolham udi grevskabet Oldenburg d. 28. februar 1670 . . .“ og på det andet: „Her ovenfor under gulvet i koret udi den anden kiste fra sønder side hviler den i live højædle og velbyrdige herre, nu hos gud salige, Christian Hermann Helwerskov, fordem proprietær af Irup og Øland, barnefødt i København den 9. december 1655 . . .“.¹⁾

Om de to her nævnte personers liv vides så at sige kun, hvad de iøvrigt meget udførlige epitafier har at fortælle. De var gift i 44 år, og levede heraf de 43 år på godset Irup i Hørdum sogn. Gården Irup, som man i dag kan få et enkelt glimt af, når man ad Thisted-Oddesund vejen nærmer sig Koldby, ligger ved den øverste ende af en dalsænkning, der i sin tid har været en fjord, hvorom kun nu et lille vandløb minder. Lavningen munder ud i Limfjorden ved Gudnæsstrand, en gammel ladeplads, der sikkert i sin tid har haft stor betydning for gårdens ejere. Nord for gården kroner „Dåsen“ og en del bronzealdergravhøje bakkedraget, hvilke sidste minder om stedets ældre bebyggelse.²⁾

Christian Hermann Helwerskov var søn af rådsherre i København Henrich Jacobsen og hustru Helena Christiansdatter Helwerskov; morfaderen, slotsforvalter Helwerskov, havde navn efter landsbyen Helwerskov i Als sogn, Hindsted herred (Østhimmerland), hvorfra han stammede. Fra sin ungdom var han bekendt for sine mange slags studier. Den 1. juli 1673 fik han af dr. Henrich Bornemann dimission til Københavns universitet med „testimonium scolasticum“ og afsluttede sine studier kort

forinden han i 1678 begav sig på en treårig udenlandsrejse. Efter sin hjemkomst 1681 blev han af kongen udnævnt til sekretær i det danske kancelli og 1684 til vicelandsdommer over Lolland-Falster. Ved sit giftermål den 26. februar 1684 med Hedevig von Itzen blev han herremand til godset Irup og året efter bosatte parret sig her.

Hedevig von Itzen var datter af borger i Stølham seigneur Boiche Hillerichsen og madame Hedewig Adams. De døde, da hun var barn, og hun kom til København og blev opdraget i morbroderen hr. Albret von Itzens hus. Albret von Itzen havde købt Irup af Ove Thott i 1661, og ved hans død arvede søsterdatteren godset i 1679. Irup havde da 70 tønder hartkorn hovedgårdstakst foruden meget bøndergods. 1688 blev Helwerskov optaget i adelsstanden, hvor han blev både den første og den sidste indehaver af adelsnavnet, idet han og hans hustru kun efterlod sig døtre. Kort efter sin adling købte han det nærliggende gods Øland i nabo-sognet Harring. Han blev 1695 udnævnt til landsdommer over samme landsdel, hvor han var vicelandsdommer³⁾, men meget tyder på, at han ikke har røgtet sit embede særlig omsorgsfuldt, for Lolland-Falsters historiker P. Rhode fortæller⁴⁾, at han først ankom 1698 tre år efter udnævnelsen „og måtte, medens han i Jylland nølede, den gamle kancelliråd Matthiesen ene sidde dommer. Var her næppe to år“. Skønt Helwerskov og hans hustru begge var opfødte i København, forlod de nødigt Irup og kun for kortere perioder og vel nok kun, når han i embeds medfør skulle til Lolland-Falster eller København. Det ses dog, at en af deres fire døtre er født i Maribo.⁵⁾ De må have befundet sig godt på den gamle gård, som dengang var en firlænget borggård opført i bindingsværk ligesom ladegården. I Rigsarkivet findes blandt kontributionsregnskaber for Ducholm, Ørum og Vestervig amter 1690–92 to jordebøger indsendt til Rentekammeret af Helwerskov d. 27. juli 1691. Heri skildrer han begge sine godser Irupe og Ølands slette tilstand; men da jordebøgerne skulle bruges ved skatteansættelsen, har virkeligheden dog nok været adskilligt mere opmuntrende.

Der findes enkelte træk bevarede om Helwerskovs færd, således om en langvarig trætte han havde med den uligevægtige sognepræst hr. Peder Lund i Skyum. I anledning af dette forhold modtog biskop Jens Bircherod fra Helwerskov en skrivelse med „mangfoldige haarde besværinger over hr. Peders uforsvarlige forhold imod ham og hans frue; og med begæring, at han med hende og sin familie maatte i en anden kirke lade sig med sakramentet betjene“. Bircherod svarede „at dette sidste, som er imod loven, med mindre H. tog bolig i et andet sogn, kunde ikke tilstedes; men derom maatte ansøges paa højere steder“.⁶⁾ Til samme præsts

efterfølger Christian Lassen kom han i et helt andet forhold, da denne ægtede en af Helwerskops døtre, Hedevig Dorothea Helwerskov.⁷⁾

Det fortjener også at nævnes, at han tog sig meget af at forskønne den store have, der lå ved gården. 1697 var biskop Jens Bircherod på visitatsrejse i Thy, og han skriver i sin dagbog, at han på denne rejse „beså landsdommer Helwerskops nette have med dens rariteter og fremmede vækster“.⁸⁾ Biskoppen, der flere gange var på Irup på sine visitatsrejser, blev altid hjertelig modtaget, således i 1706, da Helwerskov, som biskoppen skriver „fra Hørdum kirke tog mig hjem med sig til sin gård Irup og efter sin sædvanlige høflighed med et galant gæstebuds traktement akkomoderede. Han beklagede meget at den øsende regn, som fulgte med den skrækkelige storm forgangen måned, havde meget ilde fordærvet hans nette bibliotek, da vandet flød ned i hans kammer, og gjorde de fleste bøger gennemvåde, hvilket jeg ikke uden compassion kunde se, da han viste mig nogle af dem.“⁹⁾

Da Bircherod i 1708 var på visitats og sad til bords i Kærup præstegård, var han derimod ude for en ret ubehagelig oplevelse, som han fortæller om i sin dagbog. Helwerskov kom derhen „udi en ilende fart, efter at han havde spurgt, at jeg ville lade ham stævne til tinge, og hængte mig med sin sollicitation så længe over, indtil jeg måtte love ham samme stævнемål igen at frafalde, da han ved dyre eder forsikrede mig, at ingen skade skulle tages ved ham“. Sagen var, at biskoppen havde tilskikket Helwerskov en opsigelse på 2000 rdl., som denne skyldte til Aalborg hospital og nogle kirker, da biskoppen havde hørt rygter om, at Helwerskops gård blev „daglig ved ond medfart forringet“.¹⁰⁾

Helwerskov døde i 1733 i Skive på hjemvejen fra Viborg snapsting. På epitafiet anføres til slut „at han blev begravet her i kirken under parentation af velædle og højtærede magister Friderich Thestrup, provst over Hassing herred og sognepræst for Harring og Stagstrup menigheder, som berømmelig vidste at udsige hans meritter, der ikke er rum at anføre og alligevel bliver uforglemmelig hos mange brave folk, men hos gud nyder sjælen den uafsladelige ære og glæde“.¹¹⁾ Irup blev med 35 tdr. hartkorn og 389 tdr. bøndergods overtaget af svigersønnen kancelliassessor Jens Jørgen Hopp.

Når Christian Hermann Helwerskov skal mindes her, så er det ikke som herremand eller landsdommer, men som den lærde, som skribenten, som samleren. Han var en gennemdannet mand, hvis interesser spændte vidt, lige fra sprogvidenskab, litteratur, jura, lægekunst til de mest jævne og folkelige fortællinger og kroniker. Han stod i nært venskab med sin

kollega den jyske landsdommer, digteren Tøger Reenberg, som tilegnede ham anhanget til sin gendigtning af den latinske fabeldigter Fædrus' fabler i form af følgende digt:¹²⁾

Til Justits-Raad Christian Helverschow til Irup

Siig, Helverschow! min gamle Ven!	Om han vel tør, i denne Dragt,
Naar du blant Phædri Blade	For Danmarks Øyne komme,
Dit Navn skal see, bør da min Pen	Og blive siden underlagt
For dette Livet lade?	Pør Plebses mange Domme?
Til Eutyclus, Particulo,	Om jeg og vel, foruden Spot,
Om Skudsmaal Phædrus skriver,	Mig nu til Fabler binder,
Og dit Du mig, (jeg skulde troe)	Nu Lachesis paa sidste Tot
Skiont ey til Ting, giver.	Af mine Dage spinder?
Vel ti gang fire Vintre sig	Dernæst: Om den, hvis Daarlighed
Fuldende, fra de Dage,	Jeg treffer, sig kand støde
Jeg saae dig først, og kiendte dig:	Med Rette? da jeg sikker veed,
Just da jeg kom tilbage	Det mig skal snarest møde.
Fra Seine, Tiber, Themis, og Rhin,	Hos Folk er Febren ey saa slem,
Og da vi, begge unge,	Som Ormesoet kan være,
Ved Drue-Saft, hin ædle Viin,	Naar Tørsten kommer over dem
Om Galathea siunge.	For Penge, Roes og Ære.
Nu, denne Daarlighed er ladt,	Og hvo kand sig vel sige frie?
Man snakker om Processer,	Vor Fader Adams Syge,
Om Renter, Lagie, Rang, og Skat:	Naturens arvet Liberie,
Men, Kiære! Was ist besser?	Os følger, som en Skygge.
Imidlertid, som Venner bør	Derpaa giv Svar. Men tænk dig om,
Sig med hverandre raade,	Før du vilt Svaret sige:
Om det, man taler, skriver, gjør,	Thi, fælder Verden anden Dom,
Kan være Folk til Maade:	Er vores Straf jo lige.
Saa kommer Danske Phædrus, og	Et fremmet Øye klarest seer
Sig tigger nogle Timer;	En andens Feyl og Lyde.
Vil vide: Hvor det Romer-Sprog	Stryg ud; sæt til. Naar dette skeer,
I Danske Maal sig rimer?	Skal Momus mig ey bryde.

Livet på den afsides beliggende herregård har givet Helwerskov rig anledning til at hengive sig til sine interesser. Måske er det gået noget ud over pligterne; som nævnt var landbruget en overgang forsømt, og dommerembedet passedes ikke særlig godt, mens han interesserede sig så at sige for alt, der havde med litteratur at gøre. Han skrev selv, var en stor samler af digte og anekdoter, litterære curiosa, kobberstik, bøger m.m.m. Det han samlede, hvad enten det var fra trykte, skrevne eller mundtlige kilder, nedskrev han på svært papir. Når et bind var fuldført,

lod han det solidt og smukt indbinde og ofte både på for- og bagside forsynet med sit våben, hvori ses to krydslagte hellebarder.¹³⁾ Hvor meget han har skrevet vides ikke, men når en del af hans håndskrifter er bevaret til vore dage, skyldes det jo nok i nogen grad håndskrifternes særprægede karakter. De håndskrifter, vi kender – måske findes der flere – har gennem tiden været på forskellige ejeres hænder, men de findes nu alle i offentlige samlinger.

Det der først slår én, når man ser i disse håndskrifter, er Helwerskovs ejendommelige fine og pyntelige skrift, snart af almindelig størrelse, snart så lille, at den næsten er ulæselig med blotte øje. Noget andet, der tiltrækker opmærksomheden, er, at teksten er affattet på mange forskellige sprog fra dansk over tysk, hollandsk, engelsk, fransk, latin til græsk.

De mest indholdsrige af hans manuskripter er hans fem folianter, der findes i den Thottske manuskriptsamling i Det kgl. Bibliotek,¹⁴⁾ og som har fællestitlen: *Rapsodia. Varia pro lubitu collectanea* – frit oversat „En broget tilfældig samling“. I disse fem bind har han opskrevet eller afskrevet alt mellem himmel og jord, når det på en eller anden måde har fanget hans interesse. Her er alvor og spøg på prosa eller vers fra det mest svulstige til det mest obskøne og platte. Ind imellem er strøet satiriske eller alvorlige pennetegninger koloreret med kraftige farver. Indklæbet i samlingen er galante franske stik, portrætter, bogillustrationer, udskårne bindebrev, kolorerede lejlighedsvers m.m.m. Nedskrivningen er påbegyndt omkring år 1700 og er fortsat så længe han levede.

I første bind findes bl.a. en afskrift af Mogens Skeels „Grevens og Friherrens Komædie“ samt den herlufholmske skolekomædie fra 1697 om Salomon og Adonia. I femte bind, der er noget større end de andre, findes afskrifter af Jacob Knudsen Schandrups „Romanske Maskerade“ samt af en dansk oversættelse af Vanbrugh's engelske komædie „Æsopus“, (som er en bearbejdelse af Boursault's „Les fables d'Escopie“).

Noget meget vigtigt i disse håndskrifter er de af Helwerskov tegnede og farvelagte satiriske billeder. Bibliotekar ved Det kgl. Bibliotek dr. A. A. Bjørnbo († 1911) er den første, der har gjort opmærksom herpå og under titlen „De ældste danske Karrikaturer“ har skrevet en illustreret artikel derom¹⁵⁾, hvorfra vi nedenfor låner nogle enkeltheder.

Før Struenseetiden er billeder med en satirisk brod eller politiske karikaturer en sjælden vare, men her i Helwerskovs efterladenskaber finder man dem. De er tilmed nogle af de ældste hertillands, og så meget interessanter, som de er både af social og politisk art. De rammer både adelen, præsterne og håndværkerstanden. Med personlig brod rettes de mod Københavns politimester, mod Danmarks fjende Magnus Stenbock,

og hvad der er mest mærkværdigt mod landets enevældige konge Frederik den Fjerde, hvis uheldige udenrigspolitik i 1710 symboliseres ved, at den svenske bjørn (Carl XII) trakterer hans høje person ilde med sine labber.

Karikaturerne over de sociale forhold i Danmark er mere harmløse end de politiske. Politiet må bl.a. holde for. København havde i året 1682 fået sin første politimester en meget nidkær mand Claus Rasch, under hvem der udstedtes strenge forordninger om borgernes og navnlig borgerindernes klædedragt og pyntesyge. Den skrappe politichef var derfor ikke populær, men stod i en stadig mere eller mindre åben krig med byens befolkning. Helwerskov tegner ham knælende, overrækkende kong Christian V sine indstillinger om politivedtægterne af 1683 til allernådigst kongelig resolution. Også mod præsterne er landsdommeren ond, og hans pen er ikke blid mod de pengegriske, fruentimmerkære kaldsansøgere.

Hvad der virker overraskende er, at Helwerskov, der lige var optaget i adelstanden, retter en morsom satire mod datidens adelsbegravelser i form af et versificeret „Sidste Ære-Minde ofver den forðum aarvaagen, manhaffte og fortreffelige Katt Mogens Mouritzson Kater, Herre till Muuse-Holm og Sidselstrup, som ved en uformodentlig Død hastig blefv bortrycht udi Skinderup By beliggende ved Thy-Lands Stabel-Stad Tisted Anno 1708“.

Damerne går heller ikke ram forbi. Der skoses til de horn, de sætter, og til deres regeresyge, men især er det giftesygen, der må holde for. Det var bryllupsvisernes guldalder. En sådan satirisk bryllupsvisе forfattet af Jens Karleby, sognepræst i Mern, som behandler temaet om manden, der går i brudefælde, har givet Helwerskov lejlighed til at lade sit vid spille i en fortræffelig tegning. Visen har overskriften: Apollinis og Veneris Juule-Stue Celebrerit ved Den Kongl: Residentz-Stad paa Christians-Havn Den samme Aften, paa huilcken Den Vel-Ærværdige, Meget Hæderlige og Høy-Lærde Mand Mag: Christian Blichfeld Vellmeritered Proust i Ramsøe Herrid og Sogne-Præst for Kiøge-Menighed holdt Bryllup med Den Ærens og Dydens Daatter, Damoiselle Anna Maria Andersdatter Fielsted, Som var d: 20. Januarij udi dett Aar Musen i sig selff fick Felden fangen I ald Ærbødighed till Tids-Fordriv fremstilled aff En Ven, Som I Kiender. Jens Karleby, Sogne Præst i Mähren [o: Mern].

Den bryllupssang som følger, er, skønt digtet af en præst til et provstebryllup, holdt i en sådan tone, at de fleste vil forarges og korse sig. Provsten var omtrent 25 år ældre end den 21 årige brud. Han døde året efter, og hun trøstede sig med eftermanden efter tidens skik.

Farvelagt illustration til Helwerskovs afskrift af Jens Karlebys bryllupsdigt 1708, hvor manden i en kæmpemæssig mus' skikkelse går i brudefælden. (Thott 746, fol. Originalens størrelse 12 × 19,5 cm.)

Som prøver på de i bindene indfæstede udskårne papirer skal først nævnes et afskedsdigt fra 1685 til Hedevig von Itzen fra Michael Høyer i anledning af hendes og hendes ægtemands bortrejse fra København til Irup i Thyland.¹⁶⁾ Papiret, der er særligt kunstfærdigt udskåret med figurer, der hentyder til det frie liv på en herregård, har noget af bindebrevets karakter. Den i midterfeltet skrevne tekst lyder sådan:

Saa lystigt som det er, at Venner hos hver andre
 I Kierlighed kand bo, og andensteds ey vandre.
 Som hielpe kand med Raad i Fare og i Nød,
 Ja vell ogsaa med Daad imod haarde Anstød:
 Saa sorgeligt det er naar Skilsmis haarde Tale
 Skall skee imellem to, og siges af dem Vale,
 Naar Affsked tagis skall og biudis saa god Nat
 Naar sidst Valetens Skaal i Haanden tagis fat.
 Jeg snart nu høre skall, Far Vell, Michael Høyer,
 Af min udkaarne Ven som sig til Irup føyer,
 Der med sin Kieriste at slage sin bopæll,
 Men sige mig adieu og viise mig sin hæll.

Til min Hukommelse Jeg derfor efterlade
 Vill ichun disse faa og meget korte blade
 Som Musa ringe min hår med sin Kierlig Pen
 Skrevet Madame till, sin Elskelige Ven.
 Anledning til min Dict og saadan Affskeeds Tale,
 Hvor med Jeg Eder Gud den Høyeste befale,
 Har giffvet HEDVIGS Naffn, som i Calender miin
 Indskrevet staar i dag med Bogstav rød og fiin.
 Men snacket nock her om! Jeg maa ey lade fare
 Saa Monsieur Helverscouf fra voris Floch og Skare,
 Nu Reysen gielde skall fra Sielands Jord og Vand
 Med Ham, til Thy og Moss [ø: Mors] til Irup i Jydland
 Hør Helverschov et ord! See du dig saa andstille
 At du kand Hedvigs lyst, just effter Hendis Ville
 Saa styre, at der maa udbyttis saa, ved Gud,
 At inden Jamlings Aar to gjør den tredie ud:
 Saa leffver Begge vell! I Herren Jer forløster
 Til Lyche med Jer Mand, til lyche kiere Søster!
 Til lycke paa Jer Reys! Til lycke paa Jer Gaard!
 Vi tales selff vell ved, vill Gud, et andet Aar.

Kiøbenhafn, den 15 octobr:

A° 1685.

Michael Høyer.

Et andet af de udskårne papirer er et epithalamium – et bryllupsdigt – til biskop G.K.s bryllup.¹⁷⁾ Teksten, der er ret kort, er holdt i den for tiden noget frivole stil, men er på den anden side ikke uden humor. Hvem biskop G.K. er, har ikke kunnet oplyses.

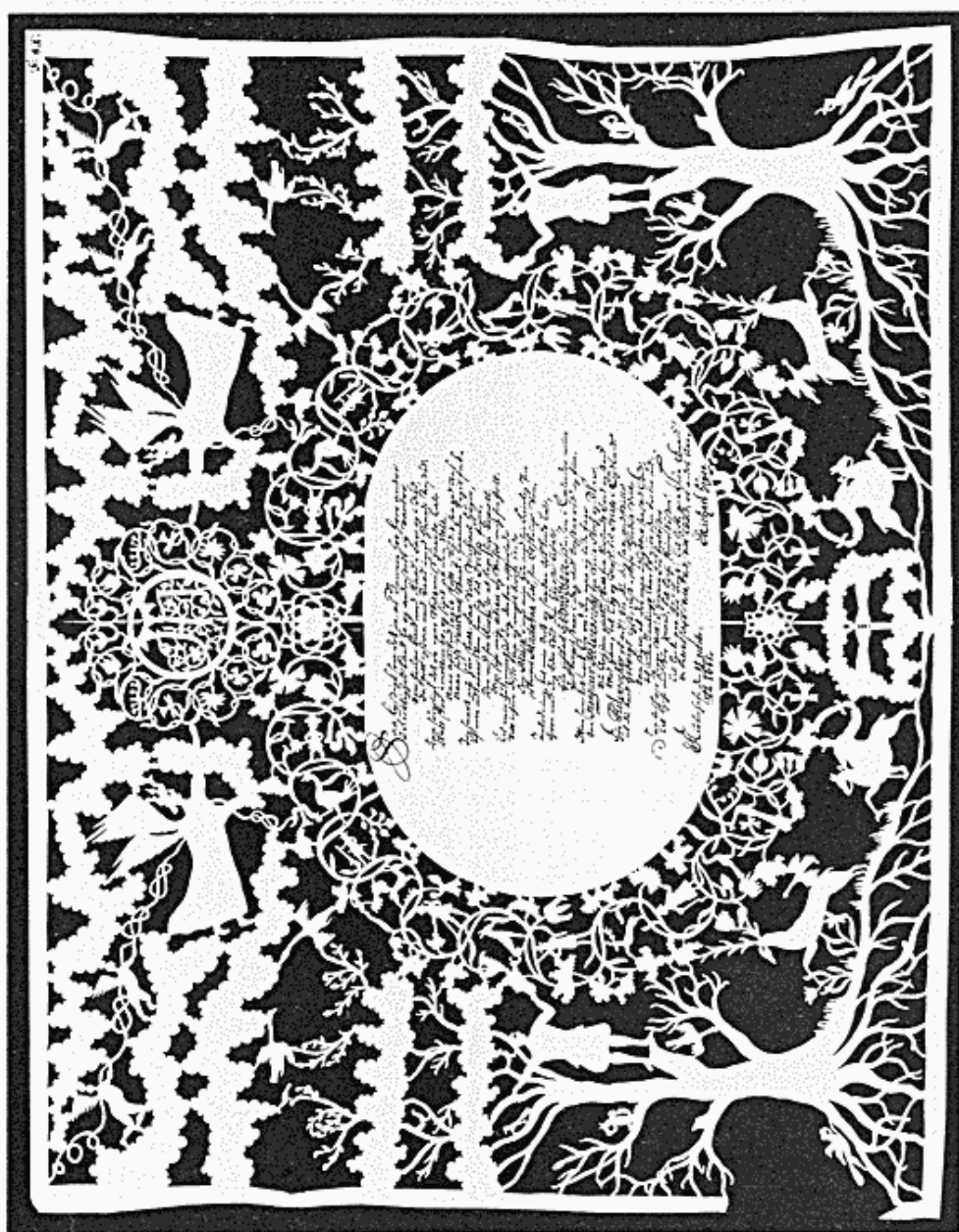
Epithalamium

Till Bisk: G.K. Bryllup:

Den, som till Froekost tørt Brød aad,
 Og siden gandske Dagen
 Med Sinnop sig afspiise lod,
 Hår nu slett aflagt Klagen,
 Fordi mand Ham to Lamme-Laar
 Till Aftens-Kost vill lafve,
 Og Hand ey meer det gamle faar
 Till Sinnep sin skall gnafve.

P. L.

Forfatteren P.L. kan muligvis være landsdommer Peder Luxdorph til Fjellebro på Fyn, der var gift med Helwerskovs søster Anna Margrethe.

Et af de kunstfærdigt udkårne papirer i Helwerskovs samling, med Michael Hoyers afskedsdigt til Hedevig von Itzen. (Thott 742, fol. Originalens størrelse: 31 × 40 cm.)

56

PRO SUSSI

♯ strom: ʒʒ:
 Flor: ʒ simpl: aa. ʒ.
 Spum: etc. ʒij.
 Diffus: in Symp: liquor: ʒij.
 Quantur Lobos ad strom:
 sen. et expert: aa. ʒij.

▽ Peron:
 Cirijnell: squillet: aa. ʒvi.

Al. detur in fidel:
 Sign: Duff / over brynd og stork
 Doy: Affon og visjon fimmveng og
 kvilabund ..

To make good Tyder.

When you intend to make Tyder, lett your apples be ripe, and gathered about a fortnight, for if they be too melloss, the pulp of ye apple will be pressed in with ye juice, and will make ye Tyder thick, and so will be ye longer, ere it can cleare it selfe, and by that means it may prove cagor.

Some say, make ye Tyder in a cleare day if you will have it cleare, but never observed this rule.

After you have pressed your Tyder, if you doe not turn it that night, be sure to cover it all night with sacke or some thicke course things, that ye Spirits doe not evaporate.

Within a day or two after it is turned, we draw it off into a cleare empty vessel (mündlett barrell, or boggelbed) and throw away ye bottom, which will bee thicke, and then wash that vessel, wch^{ch} it was drawn out off, and within a day or two mo

Se forklaringen nederst på modstående side.

Ifølge den ovennævnte jordebog for hovedgården Øland var det af denne svoger Helwerskov 1689 købte dette gods.

Et tredie udskåret stykke er uden håndskreven tekst, men i selve udskæringen læses VIVAT REX FRIDERICUS, og i det store monogram ses Frederik den Fjerdes initialer. I et mindre monogram yderst i hjørnet, der er forbundet med kongens med et hjerte, ses nogle initialer, som hverken er dronningens eller Anna Sofie Reventlows. Stykket synes skåret i anledning af en festlighed vedrørende kongehuset.¹⁸⁾

En ganske særlig interesse havde Helwerskov for lægeråd, der brugtes på hans tid, men som på den anden side kunne have en vis ælde. Dette område er ikke berørt i de fem bind Rapsodia. I to selvstændige håndskrifter har han derimod samlet alt, hvad han har kunnet få fat på af råd for sygdomme fra trykte, skrevne og mundtlige kilder.

Det ene håndskrift, som forstander M. Vahl på Jægerspris i 1879 forærede Det kgl. Bibliotek, har Helwerskov givet titlen: „Secretissimæ et expertissimæ celeberrimorum medicorum compositiones passim ab iis descriptæ et a me [Helwerskov] observatæ summoqve labore enucleatæ“ – på dansk „Navnkundige lægers hemmelige, prøvede, sammensatte lægemidler nedskrevet forskellige steder, og af mig observerede og tolkede med stor møje“.¹⁹⁾ Håndskriftet er en decideret læge- og receptbog og synes udelukkende at være afskrift efter trykte kilder.

Det andet håndskrift er meget omfangsrigt. Det er i kvart format og indbundet i samtidigt bind med silkestof som overtræk. Det blev af Evald Tang Kristensen i 1889 erhvervet af sognefogden i Sejling i Silkeborg-egnen, og det findes nu sammen med Evald Tang Kristensens øvrige cyprianus'er og lægebøger i hans samling i Dansk Folkemindesamling på Det kgl. Bibliotek.²⁰⁾ Titelbladet synes at være bortkommet. Indholdet er foruden på dansk affattet på flere fremmede sprog, såsom tysk, fransk, hollandsk, latin og græsk. De talrige råd er sammenbragt fra mange forskellige kilder trykte som håndskrevne, men det der gør håndskriftet særlig interessant, er det stof, han har samlet fra mundtlige kilder, fra folk han har haft forbindelse med.²¹⁾ De er hentet fra høje som lave, fra adel, bønder, krigsfolk, bisper, præster osv., men hovedparten er dog fra folk udenfor bondestanden og særlig fra folk fra egnen omkring Irup.

På modstående side: Prøve på Helwerskovs håndskrift. Side 56 i „Secretissimæ celeberrimorum medicorum compositiones“, hvor han har afskrevet en latinsk recept på et hostemiddel med dansk dosering („Aften och morgen hvergang een Knivsaad“) og efter en engelsk bog en opskrift på cider. Den tyske note på kanten viser, hvor småt han har kunnet skrive. (Ny kgl. Saml. 67g, 8°. (Originalens størrelse.)

Der er råd fra så forskellige som: Cornelia Bickers til Vestervig kloster, Christen Blytecker, Ane Johansdatter Brokkenhus, oberst von Bassen til Tanderup, apoteker J. H. Crabidel, Holstebro, magister Peder Goische, Vestervig, doktor Niels Grimberg, Aalborg, doktor Jens Lodberg, Aalborg, doktor Frantz Reenberg, Aalborg, digteren Tøger Reenberg, Viborg, Jens Seerup til Hald, biskop Laurids Thura, Ribe osv.

De gamle husråd – den gamle folkemedicin – byggede på praktiske erfaringer fra generation til generation. De blev overleveret fra slægtled til slægtled, og med disse hjalp folk sig i tider, hvor læger og apoteker var få. Før 1700 var der ikke et apotek i en af Vestjyllands købstæder, og først 1715 fik apoteker J.H.Crabidel privilegium til at drive apotek i Holstebro. Vejen til læge og apotek var for herskabet på Irup lang. Sendte man bud til lægen provincialmedicus Frantz Reenberg i Aalborg – en broder til Tøger Reenberg – kunne man ikke vente af få råd fra ham de første 8 dage, og skulle man derefter have lægemidler efter hans recept, måtte man sende ridende bud til apoteket i Holstebro, og det ville i heldigste tilfælde tage to dage.²²⁾ Disse forhold, i forbindelse med at Helwerskov og hans frue hver til sin tid i 1718 og 1719 var hjem søgt af svære sygdomme, har måske tilskyndet Helwerskov til at begynde at samle på gamle lægeråd af alle slags.

Han fortæller i håndskriftet blandt andet om sin egen sygdom: „Anno 1718 otte Dage for Juull bleffv Jeg angreben aff en Colica med Lænde Vee og Urinens Forstoppelse, som holdt mig i 4 Dage, og bleffv Jeg Juule Natt Klocken mellom 12 og 1 forløst aff 3 Steene, som komme ud paa en gang, huer saa stor som en fuldkommen Ært, og var det mig en haard Barsel Seng, dog Gud være Tack, Priis og Ære, som løste samme mit haarde Baand. Jeg lood D. Frantz Reenberg der om consulere, Som d: 2 Jan. 1719 meddeelte mig effterfølgende: Udaff den Memorial, Bud-det haffvde med Sig, sees Hr: Just: Raad for 8 dage siden hår fornummed Smerte i den venstre Hoffte, dereffter Colica, Urinens Forstoppelse, Tørst, Smerte i Liusken etc. Aff Huilcke Tilfælde lættelig sees Sygdommen at haffve været en Paroxysme aff Nyre-Steen (Nyre- og Lende-Steen er et og det Samme)“. Der fortsættes nu med lægens forskrifter i sygdommens behandling, som er meget omstændelig, ligesom han sender ikke mindre end 8 recepter til brug for landsdommeren i alle påkommende tilfælde.

Om sin hustrus sygdom fortæller han, at han søgte råd hos apotekeren i Holstebro, der sendte en recept paa „Laxerende Piller for en sliibrig Mafve“, der kostede 3 mark, samt følgende brev²³⁾:

Eftersom mig tyckes, at Patienten er ved den Alder, som Menses snart opholder, og uden tviffvel den gandske Massa Sanguinea er inficeret, som merckes deraff, at Hun har riifven og sliiden i Lemmerne, Saa har Jeg ordineret disse Piller, huoraff kand tages VII huer Afften Hun gaaer till Seng, eller og om Morgenen fastendes, enten det behager at sluge dem ind in Substantia, eller og at tage dem i en Skeefuld Byg-Gryns Velling. Tages de om Afftenen, da drickes en god Drick varm Øll effter, og da opererer de i morgen Stunden, dog ickun som en gelinde Laxativ. Mens tages de om Morgenen, da vill der og drickes varm Øll derpaa, eller en anden god Kiød Suppe dereffter foruden Salt, og da vill der fastes paa til Middag. Dette kand continueres i otte dage, huor till der ere nock. Mens om Patienten vilde bie en dag effter, og ey tage dem ind, maa vell see for at faae dem desto bedre need, og at Hun ingen Eckell faaer, har Jeg deaurered Dem. Pro Resto ønsker at Gud vill velsigne Medicamenterne, at Hun faaer med første Hendes Helbred og Førlighed igien, og forbliffver Deres Tienistvilligste

I. H. Crabidel.

Holstbroe, d: 2 Aug. 1719.

Der findes yderligere i Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling et par mindre håndskrifter fra Helwerskovs hånd.

En alfabetisk helgen- og helgeninderække for den romerske kirke „Series alphabetica Sanctorum Sanctarumqve Eccl. Rom.“ har han samlet og nedskrevet i 1712.²⁴⁾

„Regum Danorum Historia epitomice descripta et compendiose delineata“, er et manuskript på 35 blade, hvoraf dog 29 er ubeskrevet. På det grønne silkebind ses Helwerskovs våben. Indholdet er en kort oversigt over de danske kongers historie indtil Christian IV.²⁵⁾

Fire foliosider i Werlauffs manuskriptsamling „Spicilegium monumentorum, quæ . . . Wormius aut aliter exposuit quam exponenda videntur, aut, ut prorsus insolubilia, aliorum judicio pensitanda reliquit“ er en gammel kopi af nogle af Helwerskov foretagne rettelser og tilføjelser til Ole Worms runeværk Monumenta Danica 1643.²⁶⁾

Også udenfor Det kgl. Biblioteks mure kan man træffe på et Helwerskov-håndskrift. Det har fundet sin plads noget nærmere sit tilblivelsessted end de øvrige, idet det findes i Aalborg katedralskoles bibliotek – eller rettere i det deri incorporerede Aalborg stiftsbibliotek. Håndskriftet, der er i oktavformat og indbundet i et forholdsvis tarveligt bind med skindryg og papirsider, er skænket biblioteket af rektor Emmanuel Tauber.²⁷⁾ Hvorfra han har erhvervet håndskriftet vides ikke. I bindet er i

virkeligheden indbundet to af hinanden uafhængige større manuskripter med hver sit titelblad.

Det første manuskript har titlen: „De Barmhiertige Systre: eller Udvalde Historier omm Adskillige Høy-Fornemme, Kunst-Erfahrne, og Rafinerede Courtisaninder, Laste-Quinder, Skøger, Bie-Schlaapersker, Baand-Koner, Maliskener og Daaser, Samled og Sammensancket aff C. H. H. Anno 1726.“ Har man tid og kan tyde skriften og oversætte de latinske, franske, tyske og engelske tekster, er her stof nok til en ny Decameron.

Det andet håndskrift, „Furologia: Sive Historiettes Des Larrons Et Filous: Gaudiebs Griffe. Collect. E variis Auctoribus a C.H.H. 1723“, er, som den på latin, fransk og tysk affattede titel siger, en samling små fortællinger fra forskellige forfattere om tyve, bedragere og gavtyve. Sidst i bindet findes nogle tillæg: „Annotationes diversæ ad furologiam pertinentes. – Furum maxime insignium nomina. – Poenæ, Punitiones et Supplicia Furum atq. Prædonum.“ Fra et af disse tillæg skal her nævnes en enkelt beretning på 23 sider, som er en af de få danske, der findes i samlingen, og hvis handling udspilles i Jylland i den da øde hedeegn mellem Viborg og Holstebro. Overskriften til beretningen lyder: „De Tvende Forskrekelige Røfwere Jens Jensen Bødkers og Hans Kammerad Niels Iversøns Bekiendelse om Deris paa Anders Ifversøn begangen Røfwerie Anno 1662.“

Helwerskovs bibliotek har ikke været ubetydeligt. Foruden håndskrifterne er enkelte trykte bøger fra hans samling bevaret i Det kongelige Bibliotek. Da også de på bindet har hans våben, kan man gennem Carl Elberlings og H.O. Langes optegnelser²⁸⁾ finde frem til følgende bøger: Parati Sermones de tempore et de sanctis, Strassburg 1517, 4°. – Luther: Homiliæ de baptismo, [Frankf.] 1543, 8°. – Trissino: Italia liberata, Roma 1547, 8°. – Joachim Meyer: Kunst des Fechtens, Strassburg 1570, 4°. – Claus Pors: Leffnetz Compasz, Kbh. 1613, 8°. – Jac. Bidermann: Agonistica, Dillingen 1626, 8°. – Thomas a Kempis: L'imitation de Jésus Christ, Rouen 1656, 8°. – L.W. Hoffmann: Münz-Schlüssel, Nürnberg 1692, 4°. – H. Maundrell: Neue Reise-Beschreibung nach dem gelobten Lande, Hamburg 1706, 8°.

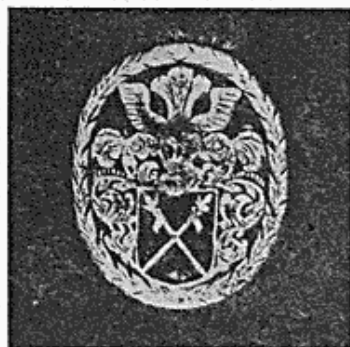
Et enkelt manuskript, Helwerskov har haft, men som vel at mærke ikke er skrevet af ham selv, kendes også. Det indeholder, foruden nogle småting tilsidst, tre stykker, alle af Niels Hemmingsen, nemlig: a) En Samtale, som haffuer verrit imellom Kong Jacob af Skotland oc Doctor Niels Hemmingssøn, som haffuer werrit i Roskild Domkiercke forhandlet. b) Hinnde iact. En kortelige vnderwissning om den wskyldigge Hinds,

Det er Wor Frelsseris pine oc død. Thillschreffuit Jomfrue Soffhiæ Brahe 1615. c) Enn enfoldige wnderuissning paa Fader vor, som alle gudfryctige, trou Hierter kand haue sig til euige trøst, glede adt foruennte. Manuskriptet er en pyntelig afskrift.²⁹⁾

Foranstående oversigt over Helwerskovs manuskripter og bøger giver sig ikke ud for at være udtømmende. Måske kan der andetsteds findes mere. Det vil altid være letkendeligt enten på hans karakteristiske skrift eller på hans våben, som gengives her tilslut.

NOTER

¹⁾ Historiske Aarbøger for Thisted Amt, bd. 5, 1928, s. 420. – ²⁾ Danske Slotte og Herregaarde. Ny Samling. 1944-46, bd. 2, s. 389. – ³⁾ Hist. Aarb. for Thisted Amt, bd. 5, 1928, s. 420-21. – ⁴⁾ P. Rhode: Samlinger til de Danske Øers Laalands og Falsters Historic, bd. 1, 1776, s. 72. – ⁵⁾ Hist. Aarb. for Thisted Amt, bd. 5, 1928, s. 421. – ⁶⁾ Jens Bircherods Dagbøger ved C. Molbech, 1846, s. 318-19. – ⁷⁾ Danmarks Adels Aarbog, 1922, s. 492 og Hist. Aarb. for Thisted Amt, bd. 5, 1928, s. 421. – ⁸⁾ Bircherods Dagbøger, 1846, s. 339. – ⁹⁾ Samme, s. 496. – ¹⁰⁾ Samme, s. 539 og 527. – ¹¹⁾ Hist. Aarb. for Thisted Amt, bd. 5, 1928, s. 420. – ¹²⁾ Tøger Reenberg: Poetiske Skrifter, bd. 2, 1769, s. 401. – ¹³⁾ I Carl Elberling: Breve fra en Bogelsker, 1909, er Helwerskovs super-exlibris afbildet s. 108 med beskrivelse s. 109. I heraldisk gengivelse findes hans våben i Danmarks Adels Aarbog, 1922, med beskrivelse s. 492. – ¹⁴⁾ Thott 742-46, fol. – ¹⁵⁾ Gads danske Magasin. 1909-10, s. 168-76. – ¹⁶⁻¹⁷⁾ Thott 742, fol., bl. 80-81 og 96-97. – ¹⁸⁾ Thott 746, fol., mellem bl. 20 og 21. – ¹⁹⁾ Ny kgl. Saml. 67g, 8°. – ²⁰⁾ DFS. 1929/28. – ²¹⁾ Evald Tang Kristensen: Gamle Råd for Sygdomme hos Mennesket. 1922, s. 9. – ²²⁾ Samme, s. 7. – ²³⁾ DFS. 1929/28, s. 87 og 103-04. – ²⁴⁾ Thott 516, 4°. – ²⁵⁾ Ny kgl. Saml. 890, 4°. – ²⁶⁾ Werlauffs manuskriptsamling i Det kgl. Bibliotek, nr. 11. – ²⁷⁾ Aalborg Stiftsbibliotek, manuskript nr. 2. – ²⁸⁾ Ny kgl. Saml. 8° henholdsvis 884 og 882. – ²⁹⁾ Ny kgl. Saml. 20g, 8°. Jvf. C. Giessing: Jubel-Lærere, III,1, 1786, s. 29-30 og 44-45.

Helwerskovs superexlibris fra bindet om H. Maundrell: Reise-Beschreibung nach dem Gelobten Lande, 1706. (Originalens størrelse.)